

ВИКОРИСТАННЯ КОНЦЕПЦІЇ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ Е. ЖАК-ДАЛЬКРОЗА В КОНТЕКСТІ ДОІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ ДОШКІЛЬНИКІВ

USING THE CONCEPT OF MUSICAL EDUCATION E. JACQUES-DALROZ'S IN THE CONTEXT OF PRE-INSTRUMENTAL PREPARATION OF PRESCHOOLERS

УДК 780.6

Завалко К.В.,

докт. пед. наук,
професор кафедри інструментального
та оркестрового виконавства
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова

Ібадуллаєва А.Е.,

аспірант кафедри інструментального та
оркестрового виконавства
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова

Здійснено аналіз концепції музичного виховання Е. Жак-Далькроза, виокремлено її основні положення та принципи, визначено вікові особливості навчання та виховання музиці. Розглянуто доінструментальну підготовку дошкільника як спеціально організований процес формування готовності до навчання гри на музичному інструменті та її складові. Визначено основні напрями використання концепції музичного виховання Е. Жак-Далькроза в процесі доінструментальної підготовки.

Ключові слова: доінструментальна підготовка, діти дошкільного віку, концепція музичного навчання, Е. Жак-Далькроз, музичне виховання.

Проведен анализ концепции музыкального воспитания Э. Жак-Далькроза, выделены ее основные положения и принципы, определены возрастные особенности обучения и воспитания музыке. Рассмотрена доинструментальная подготовка дошкольника как специально организованный процесс формирования готовности к обучению игре

на музыкальном инструменте и ее составляющие. Определены основные направления использования концепции музыкального воспитания Э. Жак-Далькроза в процессе доинструментальной подготовки.

Ключевые слова: доинструментальная подготовка, дети дошкольного возраста, концепция музыкального обучения, Э. Жак-Далькроз, музыкальное воспитание.

An analysis of the E. Jacques-Dalroz's concept of musical education is made, its main provisions and principles are outlined, the age-old peculiarities of music education are determined. The pre-instrumental training of preschool child is considered as a specially organized process of formation of readiness for learning to play musical instrument and its components. The basic directions of using of the E. Jacques-Dalroz's concept of musical education in the process of pre-instrumental training are determined.

Key words: pre-instrumental training, children of preschool age, E. Jacques-Dalroz's concept of musical education, musical education.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства значно зріс інтерес до музичного виховання дітей дошкільного віку. І це зрозуміло, адже дитині для пізнання та всебічного розвитку замало людської мови – необхідна музика у всіх її виявах, до того ж із самого раннього віку. Музика позитивно впливає на роботу мозку, змінює емоційний стан, облагороджує почуття, розвиває музичний потенціал та активізує енергетичні процеси організму, спрямовує їх на загальний розвиток і духовне становлення особистості.

З позицій сучасних надбань психологічної та педагогічної наук музично-естетичне навчання та виховання дітей дошкільного віку потребує вирішення багатьох художньо-педагогічних проблем, нагальними серед яких є створення нових теоретичних розробок, впровадження ефективних методик музичного навчання та виховання, зокрема методик, спрямованих на формування готовності до навчання гри на музичному інструменті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемам різнобічного музично-естетичного розвитку особистості присвячено психолого-педагогічні праці таких відомих учених: Б. Теплова (психологія та структура музичних здібностей) [7], Є. Назайкінського (психологія музичного сприйняття) [5], С. Науменко (музично-естетичне виховання дошкільників) [6], А. Зіміної (музичне

виховання дітей молодшого віку) [4], К. Завалко (інноваційні концепції музичного виховання) [3].

Проблема доінструментальної підготовки лише дотично привертала увагу багатьох музикантів-педагогів. Зокрема, розглянуто психолого-педагогічні основи інструментального виконавства (Л. Баренбойм, Г. Коган, С. Савшинський, Г. Ципін, М. Фейгін та інші вчені), педагогічні умови досягнення єдності виконавського та загального музичного розвитку учнів (Н. Гуральник, С. Ліпська, О. Щолокова та інші). Сформувалася досить ґрунтовна й різнобічна методична система навчання гри на різних музичних інструментах (скрипці, фортепіано, блокфлейті, віолончелі тощо) дітей дошкільного віку в закладах початкової музичної освіти. Водночас багато питань щодо організації доінструментальної підготовки дошкільників не дістали належного висвітлення у науково-методичній літературі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На нашу думку, для опанування грою на музичному інструменті дитину необхідно підготувати, зокрема, через спеціальну програму навчання – доінструментальну підготовку. Проблема підготовки до навчання гри на музичному інструменті знайшла часткове вирішення в концепціях таких педагогів, як К. Орф, Е. Жак-Далькроз, З. Кодай, Ш. Сузукі та Е. Гордон. Кожний із зазначених педагогів акцентує увагу на певному

виді музичної діяльності (спів, гра на елементарних музичних інструментах, слухання музики тощо) як основі музичного виховання дитини.

Метою статті є розгляд сутності концепції музичного виховання Е. Жак-Далькроза як складової доінструментальної підготовки дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, *доінструментальна підготовка дошкільника – це спеціально організований процес формування готовності до навчання гри на музичному інструменті, що передбачає розвиток мотивації, музичності, фізичних і психічних якостей, а також накопичення музичних знань.*

Під час розроблення програми з доінструментальної підготовки дошкільників необхідно використовувати педагогічні принципи, зокрема такі:

- опора на знання дитини щодо навколишнього світу. Казка, світ фантазій, природа, тварини – це та образна сфера дитини, що є для неї природною;
- максимальне залучення в заняття рухових вправ, що допомагають дитині використовувати та координувати мозок і тіло;
- відповідальне ставлення до підбору музичного матеріалу, зокрема використання українського фольклору, класики та кращих зразків сучасної музики.

Доінструментальна підготовка дошкільників містить різноманітні види музичної діяльності, а саме – музичне сприймання, спів, музично-ритмічні рухи, гру на елементарних музичних інструментах і музичну творчість. Оскільки важливою складовою підготовки є залучення різноманітних музичних рухів у процес музичного навчання та виховання, то важливим чинником є використання основних положень концепції музичного виховання Е. Жак-Далькроза.

Еміль Жак-Далькроз (1865–1950) – швейцарський композитор, диригент і педагог, професор Женевської консерваторії, де викладав сольфеджіо та гармонію. Далькроз створив власну систему музичного виховання, що полягає у навчанні дітей музиці та вихованні музичності через розвиток чуттєвого музичного сприймання та чуття ритму [1].

Створений ним новий підхід до виховання музичності був спрямований проти однобічного розвитку техніки та інтелектуального досягнення музичних творів (він вказував на односторонній інтелектуалізм шкільного навчання, бездіяльність тіла та інертність розуму й почуттів [9]). Працюючи з дітьми, Е. Жак-Далькроз дійшов висновку, що головними недоліками традиційної методики є ізольованість видів діяльності й поділ процесу досягнення музики на низку навчальних дисциплін, позбавлення музичного виховання його сутнісної основи – емоційності. Вважаючи, що виховати

«цілісного» музиканта здатна лише «цілісна» педагогіка, Е. Жак-Далькроз прагнув відновити втрачену єдність музичного виховання, інтеграції навчального матеріалу, виявляючи в ньому різноманітні змістовні й структурні зв'язки [1].

Зокрема, повернення процесу музичного виховання до емоційності та розвиток справжньої музикальності можливі, на думку Е. Жак-Далькроза, лише на шляху естетичного досягнення музики та її виражальних засобів. Педагог вважав, що найважливіше у музичному навчанні – попереднє та супутнє досягнення музики, що виховання музикальності неможливе поза чуттєвим музичним сприйманням. Лише повноцінне сприймання закладає основу музикальності дитини, тільки на цій основі можливе навчання та подальший музичний розвиток.

Головною особливістю методичних пошуків Е. Жак-Далькроза є створення евристичної, що поєднує музику з рухом. Ритм розглядається ним як провідний чинник музичного виховання, а розвиток чуття ритму створює умови для формування інших компонентів музичності дітей та їхнього художнього смаку. Розроблена система музичного виховання сприяє активному вдосконаленню музичного слуху, оволодінню дітьми творчою інструментальною та руховою імпровізацією. Ця система є синтезом формування музичних умінь, набуття основних знань про музику, реалізації завдань загального виховання. Вона спирається на розуміння біологічної потреби дітей у русі, активності та виховує людину інтелігентну, активну, фізично розвинуту [8].

Розвивати музичні здібності, як стверджував Е. Жак-Далькроз, необхідно засобами ритму. Будь-який ритм є рухом, а рух має матеріальну основу. Рухи малої дитини – виключно тілесні й часто несвідомі, тому, вносячи порядок у рухи дитини, виховуючи в ній почуття ритму, ми, відповідно, готуємо її до життєвої, зокрема музичної, діяльності. У ритміці Жак-Далькроза вихідним пунктом була саме музика, оскільки виразні рухи мали розкривати емоційну сторону музичного твору, який розглядався як сценарій усієї рухової діяльності, мета якої – пластична інтерпретація змісту, форми, відтворення стильових особливостей музики.

Педагог прагнув до виховання музикальності як першооснови музики, до відновлення триєдності музики, слова та руху як засобу формування гармонійно розвинутої особистості. Він вважав неприпустимим розвиток у дітей лише репродуктивних, наслідувальних здібностей. Е. Жак-Далькроз помітив, що діти значно легше запам'ятовують пісню, якщо спів супроводжується рухами. Узгодженість рухів із ритмом музики викликає в дітей особливу радість, естетичне задоволення, відчуття розкнутості та свободи.

Тому Е. Жак-Далькроз почав використовувати в безпосередньому зв'язку з музикою, її темпом, ритмічним малюнком, фразуванням, динамікою, штрихами спеціальні вправи, до яких входили найрізноманітніші рухи – крокування, біг, стрибки, танцювальні та пластичні рухи. Використовувалися також вправи, спрямовані на виховання швидкої реакції – уміння швидко включатися у рух, переривати або змінювати його. Педагог вважав, що м'язи та нервова система мають бути привчені до відтворення різноманітних ритмічних рухів, а вухо – здатним правильно сприймати музику, що дає поштовх цьому рухові.

Проаналізувавши наукові джерела [1; 8; 9; 10] щодо концепції Е. Жак-Далькроза, виокремимо основні положення його системи музичного виховання, а саме такі:

- розвиток загальної музичності та інтелектуальних здібностей дитини на основі поєднання сольфеджіо, імпровізації та евритмії;
- усвідомлення музичної мови за допомогою евритмії, через створення фізичних, звукових і візуальних образів;
- опора на чуттєву сферу дитини – пізнання музики через тактильні, кінестетичні, звукові та візуальні відчуття.

Для впровадження зазначених вище положень використовуються принципи навчання, до яких зараховують такі:

– *Теорія слідує за практикою*: «Весь метод ґрунтується на принципі, що теорія має слідувати за практикою, що діти не повинні вивчати правила, поки вони не отримають відповідного досвіду» [9, с. 63].

– *Радість – єднання тіла, розуму та душі*: «Наші органи розроблені шляхом використання; наші психічні сили розвиваються шляхом свідомого контролю над тілом. Коли ми стаємо вільними від фізичної стриманості, а з більш елементарних форм психічного занепокоєння ми відчуваємо радість. Ця радість є новим чинником морального прогресу, нового стимулятора волі» [9, с. 50].

– *Слухання – основа музичного навчання*: музичне навчання має ґрунтуватися на найрізноманітніших аспектах сприйняття музики.

– *Самовираження – мета евритмії*: розвивати бажання кожної дитини до творчого самовираження у музиці.

Ще раз підкреслимо, що зміст музичної освіти у методичній системі Е. Жак-Далькроза представлений у трьох взаємопов'язаних сферах: ритміці, сольфеджіо та імпровізації [2]. Ритміка виконує основоположну роль, забезпечуючи музичний розвиток за допомогою рухів тіла. Сольфеджіо формує слух, завдяки якому вдосконалюється вокальна та рухова діяльність учня. Імпровізація не тільки активізує музиканта під час співу та руху, але й виступає основною формою оволодіння грою на музичному інстру-

менті. Крім того, до занять старших дітей входять танець і хоровий спів.

Уведення елементів евритмії у музичні заняття дає дітям радість, сприяє активному відпочинку та водночас є важливим чинником розвитку у них музичних здібностей і стійкого інтересу до музики, ефективно впливає на формування психомоторики, позитивних моральних якостей та естетики рухів. Засвоєння певних знань про музику за допомогою рухів стимулює розумову діяльність дитини, сприяє інтенсифікації процесу її навчання та оволодіння основними музичними поняттями, які перестають бути абстрактними для неї, оскільки пов'язуються з конкретним рухом, жестом і словом. Оскільки музика є провідним системоутворюючим елементом музичних занять, то основне завдання вчителя – навчити дітей рухатися під характер музики, передаючи темпові, динамічні, метроритмічні особливості. Виразна передача рухами характеру музики досягається втіленням образного змісту музичного твору.

З метою осягнення музичної грамоти та розвитку внутрішнього слуху до рівня абсолютного, уміння «чути» очима та «бачити» вухами ефективним є використання сольфеджіо за методикою Е. Жак-Далькроза. Музична грамота опановується також через рух, зокрема через активізацію експресії тілесних ритмів. Сутність цієї ідеї полягає у вивченні музичних понять, які раніше засвоювалися лише інтелектуально, за допомогою руху.

Використання імпровізації, згідно з концепцією Е. Жак-Далькроза, у різних її виявах (інструментальна, пластична) не тільки слугує основою для рухової та вокальної активності учнів, але і є головним методом осягнення музики. Лише на основі засвоєння метроритмічних, мелодико-гармонічних і поліфонічних елементів музики можна розвивати навички вільного музикування, творчу фантазію. Зокрема, кожен педагог, що впроваджує елементи цієї концепції, має володіти інструментальною імпровізацією. Е. Жак-Далькроз вважав, що часте або постійне використання однієї і тієї ж відомої музики на заняттях формує в учнів рухові штампи, і тому не може відповідати цілям музичного розвитку.

Початкові заняття з дітьми за системою музичного виховання Далькроза мають характер гри, оскільки гра одночасно слугує виявом природної потреби дітей у діяльності, а з іншого – є вираженням дитячої радості. Під час занять діти знайомляться з ритмічними, динамічними, звуковисотними особливостями музичного твору, поєднуючи слухові уявлення з рухом, після чого поступово відбувається перехід до опанування нотною грамотою. У процесі роботи з дітьми необхідно враховувати вікові особливості дошкільників, відповідно до яких вони опановують навички та засвоюють музичні поняття (табл. 1).

Вікові особливості освоєння навичок і музичних понять на уроках за методикою Е. Жак-Далькроза

Вік	Навички	Музичні поняття
3–4 роки	– початку руху та зупинки; – поєднання природних рухів дитини з музикою; – усвідомлення та використання різних частин тіла; – розвиток координації та контролю; – різні види рухів (кроки, підскоки, стрибки);	– початок і кінець; – звук і тиша; – швидко та повільно; – високо та низько; – голосно та тихо;
4–5 років	– розуміння свободи; – розуміння швидкості; – розуміння контролю; – розуміння власних ідей у русі; – навички галопу та підскоків;	– від голосно до тихо; – від швидко до повільно; – від високо до низько; – акцент; – легато; – стаккато;
5–6 років	– контроль повільних темпів; – вперед – назад; – спів (усвідомлений рівень); – спів із рухами	– знайомство із записом ритму; – такт; – anacrusis (підготовка)

У доінструментальній підготовці дошкільників урок із використанням елементів концепції музичного виховання Жак-Далькроза містить такі види діяльності:

- ігрові пісні, фольклорні танці та пісні з рухами;
- евримічні вправи та ігри;
- вправи на основі копіювання дій педагога – «роби, як я» та «луна»;
- ігри та вправи з використанням різноманітних допоміжних матеріалів (м'ячі, стрічки, хусточки, парашут тощо);
- вправи на відображення різних параметрів почутої музики (ритм, пульс, мелодію, динаміку, фразування тощо) за допомогою жестів;
- спів і гра на елементарних музичних інструментах;
- диригування.

Висновки. Використання елементів концепції музичного виховання Е. Жак-Далькроза під час доінструментальної підготовки дошкільників як спеціально організованого процесу формування готовності до навчання гри на музичному інструменті дає змогу за допомогою рухів ефективно розвивати мотивацію дитини до музичного навчання, її музичні здібності, фізичні та психічні якості, а також накопичувати музичні знання. Вже на перших уроках, використовуючи елементи евримії, дитина може не лише оволодіти такими поняттями, як ритмічна пульсація, темп, акценти,

динаміка, фразування тощо, а й розвинути навички контролю, уваги, координації різних частин тіла, що дасть змогу надалі більш ефективно оволодівати грою на музичному інструменті.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Жак-Жалькроз Э. Ритм. М.: «Классика-XXI», 2001. 248 с.
2. Завалко К.В. Музично-ритмічне виховання за системою Еміля Жак-Далькроза. Музичний керівник. 2012. № 7. С. 7–10.
3. Завалко К.В. Педагогічна інноватика в теорії та практиці музичної освіти: монографія. Черкаси: Друкарня «Черкаський ЦНП», 2013. 520 с.
4. Зимина А.Н. Основы музыкального воспитания и развития детей младшего возраста. М.: «Владос», 2000. 304 с.
5. Назайкинский Е.В. О психологии музыкального восприятия. М., 1985. 383 с.
6. Науменко С.И. Индивидуально-психологические особенности музыкальности. Вопросы психологии. 1982. № 5. С. 20–25.
7. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей. М.: «Наука», 2003. 379 с.
8. Findlay E. Rhythm and Movement: Application of Dalcroze Eurhythmics. Summy-Birchard inc. 1996. 89 p.
9. Jaques-Dalcroze E. Rhythm Music & Education, translation, Harold F. Rubenstein (London, The Dalcroze Society (Inc.), 1967. P. 63. 200 p.
10. Vanderspar E. Teaching Rhythmics: principles and guidelines for teachers of Dalcroze Eurhythmics. London: The Dalcroze Society UK (Inc.), 2005. 47 p.